

Hledání jistoty – staronové téma aneb otázka pevného rámce teoretické fyziky

Teze 1:

Známé trilema Barona Prášila (každé poznání zákonitě skončí buď u dogmatismu, v argumentačním kruhu, nebo nekonečném regresu) nemusí být chápáno veskrze skepticky tak, že najít jistotu v lidském poznání je zhora nemožné, ale jak samotný význam výrazu „trilema“ napovídá, pochyby by měly panovat především v otázce, kterou z cest se vydat. Praxe ukazuje adekvátnost každé z nich. Dogmatismus (bez pejorativního zabarvení) je podmínkou víry, a to jak v náboženském, tak i běžném slova smyslu. Potřebu jistoty uspokojuje více než dobře. Kruhovou argumentaci, pokud je dostatečně komplexní, nalezneme i v přírodních vědách. Bývá základem hermeneutických koncepcí, duchovědných disciplín, jednoduše všude tam, kde není celek chápán jen jako soubor jeho částí a kde jsou podobou celku samy ovlivněny. Nekonečný regres sice není plně akceptovatelný, neboť nalezení jistoty odsuzuje předem k neúspěchu, ale na druhé straně je nejbližší potřebám hledat v přírodní vědě stále hlubší vysvětlení. Ovšem to vše ve víře, že konečné vysvětlení existuje, i kdyby nebylo v lidských silách k němu dospět. Při vědomí uzavřenosti v nekonečném regresu neexistuje žádný posun ve vědění vpřed, tedy ani motivace stále hlubší vysvětlení hledat. V rámci nekonečného regresu ztrácí myšlenka přibližování se pravdě svůj smysl.

Teze 2:

Pragmatisticky orientovaní myslitelé se mnohdy domnívají, že touha po jistotě se zrodila, nebo alespoň značně posílila v konkrétní historické epoše vlivem politické situace a sociálně-kulturních podmínek. U Deweyho tento proces započal již v Antice, u Toulmina především na prahu novověku. Neschopnost tuto uměle vyvolanou potřebu uspokojit vede k všeobecné frustraci a posléze k rezignovaným relativistickým proudům. Osobně setrvávám u stanoviska, že touha po jistotě je vlastní člověku jakožto druhu bez ohledu na kulturu. Napříč historií a kulturami se pouze mění způsoby, jak ji uspokojit, přičemž ne všechny pokusy mají stejnou šanci na úspěch.

Teze 3:

V moderní době se touha po jistotě nejvýrazněji manifestuje v teoretické fyzice. Důvod je následující. Struktura exaktních věd bývá vnímána hierarchicky. Důraz na systematickosti a analytický přístup v exaktních vědách si to vynucuje. Teoretická fyzika stojí na vrcholu této hierarchie a všechny ostatní vědy (chemie, biologie) jsou na ni teoreticky převoditelné. To vychází z předpokladu, že žijeme v jedné souvislé realitě, nikoliv v mnoha různých na sobě nezávislých světech, což podporuje naše životní zkušenost. Bohužel v teoretické fyzice vládnu dva velmi těžce slučitelné přístupy: relativistická fyzika a kvantová mechanika, oba dva ve svých oblastech uznávané a respektované. Domnívá-li se teoretická fyzika, že je nejbližší k objasnění základní povahy reality, musí se pokusit o jejich syntézu. Intuice totiž velí: jedna realita, jedno nejhlubší vysvětlení, jeden nejpevnější opěrný bod. Jejich sloučení na vyšší rovině je tak snem každého teoretického fyzika.

Definice a klasifikace

Co je to jistota?

Filosofická interpretace: jistota jakožto příbuzný pojem kategorie pravdy je motorem rozvoje vědění,

může však být z pozice subjektu i příčinou jeho stagnace či devalvace. Za konečný cíl poznání bývá považováno postupné přibližování se nebo dokonce přímé uchopení vznešeného „ideálu Pravdy“, který má svůj etický rozměr. Jistota se projevuje na pozadí tohoto honosného cíle jako odměna při jeho zdárném plnění. Na půdě filosofie pojem jistoty vyostřuje svůj význam a získává to, co lze nazvat jejím „digitálním charakterem“: buď je, anebo není. Spory mezi radikálními skeptiky a filosofy zdravého rozumu se vedou o vymezení smysluplné pochybnosti, která je protikladem jistoty.

Psychologická interpretace: jistotu jakožto subjektivní zakotvení zastávaného přesvědčení definují jako mentální vědomý kognitivní intencionální stav navozující pocit klidu a vyrovnanosti (neplatí ve všech kontextech). Její funkce je primárně adaptivní.

Distinkce mezi evidencí a jistotou.

Termínu evidence užívám oproti jistotě v užším významu, zároveň tvoří její nutnou podmínku. O jistotě hovořím především v souvislosti se systémem přesvědčení, která dávají lidskému životu směr a smysl. Tento systém přesvědčení obvykle nazýváme světonázorem. V běžné řeči pojmy jistoty a evidence mohou splývat.

Typy evidence:

empirická evidence – přímý vzhled do pravdivosti dané propozice, k němuž není nutné vynakládat intelektuální námahu. Reprezentuje svět faktů.

formální evidence – opírá se o intuici, že operace rozumu (deduktivní inference) s daty kopírují strukturu samotné reality. To umožňuje přijmout i ta fakta, která nebyla nesena empirickou evidencí.

axiologická evidence – jedná se o soubory přijatých či vrozených hodnot a morálních norem. Reprezentují svět, jak má být.

Propastný dualismus obou domén je v žité praxi překonán pomocí formální evidence.